

हरित क्रान्तिले निम्त्याएको खाद्य सङ्कट

- लेस्टर ब्राउन^१

खाद्यान्न नयाँ पेट्रोल ! जमिन नयाँ सुन !!

१. संयुक्त राज्य अमेरिका स्थित विश्व नीति अध्ययन संस्थाका सभापति लेस्टर ब्राउन (Lester Brown) विश्व वातावरणीय मामिलाका अग्रणी विश्लेषक मानिन्छन् । यो लेख उनको भरिभराउ पृथ्वी सालिसाली थाल : खाद्यान्न अभावको नयाँ भूराजनीति (Full Planet, Empty Plates: The New Geopolitics of Food Scarcity) पुस्तकको पहिलो परिच्छेदको अनुवाद हो ।

घट्दो खाद्य भण्डार

विश्व अहिले खाद्य प्रचुरताको स्थितिबाट खाद्य दुर्लभताको अवस्थातिर गुञ्जै छ । जापको दशकमा खाद्य भण्डार एक तिहाइले घटेको छ । खाद्यान्नको मूल्य दोब्बरभन्दा धेरै भएको छ । यसले जमिनको लागि दौड र नयाँ भौगोलिक राजनीति सिर्जना गरेको छ । खाद्यान्न पेट्रोलजस्तै र जमिन सुनजस्तै महङ्गा भएका छन् ।

खाद्यान्न पेट्रोल जस्तै
र जमीन सुन जस्तै
महङ्गा भएका छन् !

सन् २००७ र २००८ को बिचमा एकाएक भएको खाद्यान्नको अत्यधिक मूल्यवृद्धिले इतिहासमै ठूलो सङ्ख्यामा मानिसहरू भोकमरीमा परे । यसले तमाम प्रदर्शन र दङ्गाहरू भइकायो । थाइल्यान्डमा धान यति मूल्यवान भयो कि पाकेको धान पनि नकाटुञ्जेल रसवाली गर्नुपर्ने भयो । राज्यले अनुदानमा दिने रोटी थापन लाइन लाडा इजिप्टमा भण्डार परेर छ जनाको मृत्यु भयो । विपन्न हाइटीमा त खाद्यान्नको अभावले भएको दङ्गाका कारण प्रधानमन्त्रीले राजीनामा नै गर्नुपर्‍यो । मेक्सिकोमा टोर्टिला बचाउन सरकार हल्लिले गरी विद्रोही प्रदर्शन भए ।

सन् २००८ पछि मन्दीका समयमा खाद्यान्नको केही मूल्य घट्यो तर यस्तो अवस्था धेरै रहेन । खाद्यान्नको मूल्यवृद्धिले नै अरबेली वसन्त आन्दोलनमा घिउ थप्ने काम गरेको हो ।

हामी बढ्दो भोकमरी र खाद्यान्नको मूल्यवृद्धिको युगातिर लाग्दै छौं । खाद्यान्नको मागको पक्षलाई हेर्ने हो भने जनसङ्ख्या वृद्धि, बढ्दो विलाशी जीवनशैली र गाडीका लागि उर्जामा अन्नको उपयोग आदिले अन्नको उपभोग अहिलेसम्मकै उच्च तहमा पुगेको छ । आपूर्तिको पक्षलाई हेर्ने हो भने भू:क्षय, पानीको कमी र पृथ्वीको तापमानमा वृद्धि आदिले उत्पादन बढाउन सजिलो छैन । यदि हामीले यो क्रमलाई उल्ट्याउन सकेनौं भने आखिरमा हाम्रो सामाजिक पद्धति नै ध्वस्त गर्ने गरी भोकमरी फैलिने छ । के हामी यसो गर्न सक्छौं ? वा हामीले उत्सन्न गरी अध्ययन गर्दा लोप भएका प्राचीन सभ्यताहरूजस्तै कि खाद्यान्न २१औं शताब्दीका सभ्यताको लोपको कडी हो ?

बिसौं शताब्दीमा अधिक उत्पादन, ठूलो खाद्यान्न बचत, खाद्यान्न निर्यात गर्नेहरूलाई बजारको पहुँच विश्व कृषिका मुख्य सवालहरू थिए । खाद्यान्नको आपूर्ति कमजोर रहेको अहिलेको परिस्थिति योभन्दा उल्टो छ । त्यति वेला विश्वमा दुई किसिमका खाद्य भण्डार थिए । एउटा अधिल्लो मौसमको पुरानो बाँकी अन्न र अर्को अधिक उत्पादन नियन्त्रण गर्न अमेरिकी सेती योजना अन्तर्गत बाँभो राखिएको जमिन । विश्वमा उत्पादन उच्च रहेका बेला अमेरिकाले जमिन खाली राख्थ्यो । उत्पादन कम रहेका बेला बाँभो जमिन प्रयोगमा ल्याउँथ्यो । यो उतार चढावलाई सञ्चित अन्नभण्डारले थोपर्थ्यो । उदाहरणका लागि सन् १९६५ मा वर्षे पानी नपरेर भारतको उत्पादन घट्यो । अमेरिकाले सम्भावित ठूलो भोकमरी टार्न आफ्नो उत्पादनको पाँच भागको एक भाग नै अन्न भारत पठायो । प्रशस्त भण्डार रहेकोले यसले विश्व खाद्य बजारमा खासै असर पारेन ।

जति वेला विश्व खाद्य उत्पादन प्रचुर हुन थालेको थियो त्यति वेला विश्वको जनसङ्ख्या दुई अर्ब थियो । अहिले सात अर्ब पुगिसक्यो । सन् १९९० देखि २००० को बिचमा नै मौसमका कारणले बेलाबेला खाद्यान्नको मूल्य हवातै बढ्यो । उदाहरणको लागि रुसको सुक्खा र अमेरिकाको मध्यपश्चिम भागमा चलेको लू । तर खाद्यबजारमा यसको प्रभाव लामो समय रहेन । एक दुई वर्षमा नै स्थिति सामान्य भयो । पुरानो अन्नको

मौज्दात र बाँभो राखिपको जमिनका कारण यो अवधि विश्वको इतिहासमा नै खाद्य सुरक्षित अवधि भन्न सकिन्छ तर यस्तो स्थिति लामो समय रहन पाएन । सन् १९८६ देखि नै विश्वमा भएको अन्नको माग र जग्गा बाँभो राख्न अत्यधिक महङ्गो परेका कारण जमिन उत्पादनका लागि सुनियोजित रूपमा बाँभो राख्ने प्रावधान हट्यो । अहिले जमिन बाँभो राखिने भनेको भू:क्षय अत्यधिक भएका ठाउँमा संरक्षणका दृष्टिले खेती नगरिने संरक्षित भाग मात्रै हुन् ।

मानिसले खेतिपाती गर्न सुरु गरेदेखि नै खाद्य सुरक्षाको सूचक भनेको अधिल्लो सालको अन्नको मौज्दात नै हो । जहाँसुकैका किसान हुन् उनीहरूको लक्ष्य खान मात्रै पुऱ्याउनेभन्दा अर्को सालको अन्न न भित्र्याउन्जेल पर्याप्त अन्न बाँकी रहोस् भन्ने नै हुन्छ । सन् १९८६ मा अमेरिकाको उब्जाउ भूमि जगेडा राख्ने व्यवस्था गरेदेखि सन् २००१ मा त्यो व्यवस्था बन्द भएको अवधिभित्र सरदरमा १०७ दिनसम्म पुग्ने खाद्यान्न जगेडा रहने गर्छ्यो ।

यो अन्नको बचतको अवस्था धेरै रहेन । सन् २००१ मा विश्वमा अन्नको उत्पादनभन्दा उपभोग धेरै हुन थाल्यो । सन् २००२ देखि २०११ सम्म अन्नको बचतले विश्वको जनसङ्ख्यालाई वार्षिक सरदर ७४ दिनसम्म थोग्ने भयो । विश्वको अपूर्व खाद्य सुरक्षाको स्थितिको दुःखद अन्त्य यहीँदेखि भयो । खाद्य सुरक्षाका दुईवटा आधार जगेडा उब्जाउ जमिन र वार्षिक बचत दुवै सकिए ।

अहिले विश्व वर्षेनि चालू वर्षको अन्नले अर्को वर्ष अन्न न भित्र्याउन्जेल धान्ने आशा र प्रयत्नमा बाँचिरहेछ । विश्वभरि नै किसानहरू आफ्नो उब्जनी बढाउन भरमग्दूर कोसिस गरिरहेछन् ता कि बढ्दो माग पूरा गर्न सकियोस् । अहिले खाद्यान्न निर्यात गर्ने देशहरूलाई निर्यात गर्दा आफ्नो देशमा मूल्य बढ्ला कि भन्ने ठूलो डर छ । अब एकपटक खाद्यान्नको मूल्य हवात बढ्यो भने विश्व खाद्य आपूर्ति व्यवस्था तहसनहस हुनेछ । यदि खाद्यान्न निर्यात गर्ने देशहरूले खाद्यान्न निर्यात सीमित मात्र गरे भने पनि न्यून आय भएका खाद्यान्न आयात गर्ने देशहरूले खाद्यान्न पाउन सक्ने छैनन् । प्रश्न आउला यस्तो अवस्थामा आइपुग्न कति लाग्ला त ? यो टाढा छैन । यस्तो यही साल, आघौं, पराघौं जहिले पनि हुन सक्छ ।

भूकमरीको खतरा

खाद्यान्नको अभावले नै पुराना सभ्यताहरू लोप भएका हुन् । सुमेरियन र मायन सभ्यता प्रतिनिधि उदाहरणहरू हुन् जसले वातावरणीय रूपले दीर्घकालसम्म कायम रहन सक्ने किसिमको खेती प्रणाली अँगाले । सिँचाइको कारणले समुद्रको नुन माटोमा आयो र सुमेरियनहरूको कृषि उत्पादन बन्दै भयो यद्यपि उनीहरूको सिँचाइ सुनियोजित थियो । मायनहरूको कृषि भू:क्षयका कारणले ध्वस्त भयो । हामी अहिले त्यस्तै बाटोमा हिँड्दै छौं । सुमेरियनहरूको माटोमा नुनको तह बढेजस्तै हामी आधुनिक कृषि वातावरणमा बढ्दो कार्बन डाइअक्साइडको मात्राले क्षति भोग्दै छ । मायनहरूलेजस्तै हामी माटोको व्यवस्थापन खराब तबरले गरेर भू:क्षय व्यहोरिरहेका छौं ।

अहिले हामी प्राचीन सभ्यताहरू लोप हुनुमा एउटा दुइटा मात्र कृषि बिगिने वातावरणीय कारणहरू थिए । हामी अहिले विविध कारणहरूसँग जुधनुपर्ने स्थिति छ । हामी प्राचीन सभ्यताहरूले भोजीका समस्याहरूका चर्का रूपका अतिरिक्त हाम्रो जमिनमुनिको पानीको तह घट्ने, तापक्रम बढ्ने र विभिन्न कारणले कृषिको उत्पादन बढ्न नसक्ने जस्ता समस्याहरू सामना गर्नु परिरहेछ ।

यस पृष्ठभूमिमा हामीले यो कुनै अनौठो मान्नु पर्दैन कि राष्ट्रसङ्घीय खाद्य मूल्यसूची सन् २००२ को आधारमूल्य १०० रहेकोमा २०१२ को मध्यमा दुईगुना बढेर २०१ पुग्न गयो । सरदरमा आफ्नो आमदानीको नौ प्रतिशत खर्च गर्ने अमेरिकीहरूलाई यसले खास फरक पार्दैन । उनीहरूलाई आफ्ना खर्चको प्राथमिकता बदलिदिष्ट भइहाल्छ । आफ्नो आमदानीको ७० प्रतिशतसम्म खर्च गर्नुपर्ने उपभोक्ताको कुरा गर्दा यो गम्भीर विषय हो ।

खाद्यान्नको मूल्य वृद्धि र अन्न भण्डार खस्कुनुको परिणाम भनेको भोकमरीको विस्तार नै हो । सहस्राब्दीको अन्त्यतिर भोका मानिसहरूको सङ्ख्या घटिरहेको थियो । सन् १९९७ मा यो सङ्ख्या ८० करोडको हाराहारीमा भरेको थियो । त्यसपछि यो बढ्दै गएर एक अर्ब नै पुग्यो, नाघ्यो । दुर्भाग्यवश परिस्थिति यस्तै रहिरहने हो भने भोकमरी बढी नै रहनेछ ।

खाद्यवस्तुको चर्को मूल्य र न्यून आय बिच पिल्सिएकाहरूको उपाय कम खाएर बाँच्ने नै हो । निरन्तर भोकमरी खेपेका विश्वका कुपोषित भण्डै एक अरब मानिसहरूमध्ये धेरैजसो दक्षिण एसिया र अफ्रिकाको तल्लो सहारा क्षेत्रमा बस्छन् । अन्यत्र पनि भोकमरीका पकेटहरू छन् तर यी दुई क्षेत्रमा भने भोकमरी व्यापक नै छ । भारत जहाँको अर्थतन्त्र उकालो लागिरहेको छ, त्यहाँ भोकमरी र कुपोषण निकै घटेकोजस्तो लाग्ला तर त्यहाँ त्यसरी घटिरहेको छैन । सम्भवतः त्यहाँका गरिबहरूको आमदानीभन्दा खाद्यवस्तुको मूल्य धेरैमाथि छ । भोकमरी ग्रास्त समाजमा धेरै दुःख पाउने केटाकेटीहरू हुन्छन् । कति यति कमजोर छन् कि स्कुलसम्म पनि पुग्न सक्दैनन् । कति यति कुपोषित छन् उनीहरूको सामान्य शारीरिक र मानसिक विकास पनि अवरुद्ध भएको छ । उनीहरूको मानवीय सम्भावना बारे न उनीहरूलाई न हामीलाई नै थाहा छ । यसको मूल्य दशकौंसम्म चुकाइरहनु पर्नेछ ।

भोकमरीले नै भारतमा भण्डै पचास प्रतिशत केटाकेटीहरूको सामान्य शारीरिक र मानसिक विकास हुन सकेको छैन । उनीहरू हुनुपर्नेभन्दा साना आकारका र कम तौल भएका अनि सम्भवतः उनीहरूको बौद्धिकता पनि राम्ररी खानलाउन पाएका केटाकेटीभन्दा १०,१५ अङ्कले कम होला ।

खाद्यवस्तुको मूल्यवृद्धिको प्रभावबारे आम भोकमरी भएका देशमध्येको एक कङ्गोका बारेमा न्यूयोर्क टाइम्स पत्रिकामा एक जनाले लेखे : राजधानी किन्सासाको एउटा परिवारले सन् २००९ सम्म दिनको एक छक खाना खान्थ्यो तर सन् २०१२ मा काम गरेर घरमा दुईजना कमाउने हुँदा पनि त्यो परिवारलाई दिनहुँ खान पुग्दैन । अहिले धेरै घरको लागि सामान्य कुरा भएको छ कि कुनै दिन घरमा केही पावदैन । कुन दिन खाने, कुन दिन नखाने तालिका पो बनाउनुपर्छ ।

कसरी मानिसहरू खाद्य मूल्यवृद्धि सामना गरिरहेछन् भनेर अन्तर्राष्ट्रिय दातृ संस्था सेम द चिल्ड्रेनले पाँच वटा देश भारत, पाकिस्तान, नाइजेरिया, पेरु र बङ्गलादेशमा एक अध्ययन जारयो । अरु कुराका अतिरिक्त अध्ययनले के बतायो भने भारतका २४ प्रतिशत मानिसहरू कुनै कुनै दिन केही खान पाउँदैनन् । नाइजेरियामा २७ र पेरुमा १४ प्रतिशत जनसमुदायले यसो गर्छन् । यसमा परिवारको आकारले पनि फरक पार्छ । सर्वेक्षण गरिएका यी माथिका सबै देशका एक तिहाइ ठूला परिवारहरू कुनै दिन केही खान पाउँदैनन् ।

बढ्दो माग

अहिलेदेखि नै खाद्यान्नको माग दुई कारणले बढ्छ । पहिलो, माग बढ्ने कारण जनसङ्ख्या वृद्धि हो । हरेक वर्ष यस दुनियामा आठ करोड मानिस थपिन्छन् । आज हाम्रो भान्साभोजमा हिजो नभएका भण्डै दुई लाख मानिसहरू थपिन्छन् उनीहरूमध्ये धेरैको थालमा खाना हुँदैन । यसले जमिन र पानीको मागमा धेरै चाप पार्छ । जाहेर छ, उत्पादनको गति जनसङ्ख्या वृद्धिको हाराहारीमा हिँड्न सक्दैन ।

अर्को कारण, उपभोक्ताहरू खाद्य शृङ्खलामा माथि चढ्नु हो । जब दोस्रो विश्वयुद्धपछि औद्योगिक देशका मानिसहरू धनी हुन थाले उनीहरू दाना धेरै खुवाउनुपर्ने जनावर र कुरसुराजन्य वस्तुहरू मासु, दहीदूध र अण्डा उपभोग गर्न थाले । त्यसले खाद्यान्नको माग धेरै बढाएको थियो । अहिले अर्थतन्त्र बढ्दै गरेका देशहरू जस्तै ब्राजिल, रुस, भारत, चीनका तीन अरब जनता त्यसरी नै खाद्य शृङ्खलामा माथि चढिरहेका छन् । यो सबैभन्दा धेरै उपभोग गर्ने त चीन हो जहाँ उसले मात्र अमेरिकालेभन्दा दोब्बर मासु उपभोग गर्छ ।

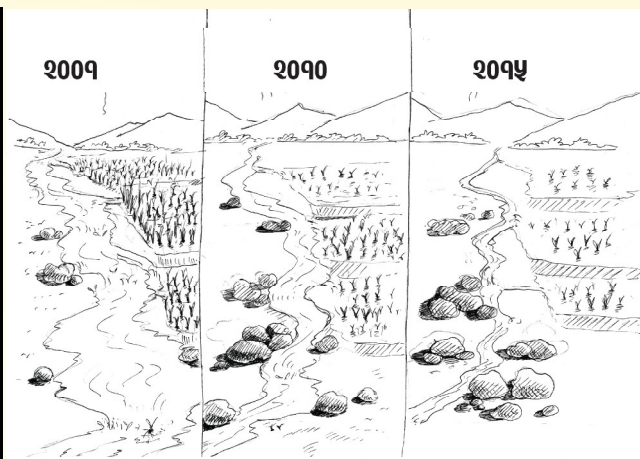
खाद्यान्नको उपभोग बढाउने अर्को तत्व गाडी हो । आज डिस्टिलरीहरू गाडी चलाउनका लागि इन्धन (इथानोल) उत्पादन गर्छन् जुन काम खासगरी संयुक्त राज्य अमेरिकामा केन्द्रित छ र सन् २००५ देखि सघन हुन थालेको हो । सन् २०११ मा संयुक्त राज्य अमेरिकाले ४ अर्ब मेट्रिक टन अन्न उत्पादन गर्नुको जसमध्ये भण्डै एक अर्ब ३० करोड मेट्रिक टन अर्थात् करिब तीन भागको एक भाग अन्न त इन्धनका लागि इथानोल उत्पादन गर्न उपयोग भयो । यति ठूलो गाडी उद्योगले इन्धनका लागि खाद्यान्न उपभोग गर्ने भएपछि खाद्यान्नको मूल्य पनि पेट्रोलियम सँगै जोडिन थाल्यो । यसो भएपछि अन्न खानका लागिभन्दा इन्धनका लागि उमार्नु फाइदाजनक हुने भयो । यसबाट गाडी चढ्ने धनीहरू र खानका लागि सङ्घर्ष गर्ने गरीबहरू अन्नका प्रतिस्पर्धी बने ।

जनसङ्ख्या वृद्धि, बढ्दो पशुजन्य उत्पादनको माग र इन्धनका लागि गरिने अन्नको उपयोगले संसारमा अन्नको उपभोग सन् १९९० देखि सन् २००५ मा प्रतिवर्ष भण्डै २ करोड मेट्रिक टन भएकोमा सन् २००५ देखि सन् २०११ का बिच बढेर साढे ४ करोड पुग्यो ।

नयाँ तीन चुनौतीहरू

एकातिर विश्वभरिका किसानहरू थुप्रै नसक्ने मागको सामना गरिरहेका छन् भने अर्कातिर उनीहरू पुस्तौंदेसि बेहोरिरहेका भू:क्षयजस्ता समस्याहरू बेहोरिरहेका छन् । त्यसमाथि अब उनीहरूलाई तीन वटा चुनौती थपिएका छन् : पहिलो त भूमिगत जल सुक्दै छ र विश्वको आधा जनसङ्ख्या भएका १८ वटा देशहरूमा सिँचाइका स्रोतहरू सुक्दैछन् । दोस्रो, औद्योगिक कृषिमा अग्रता हासिल गरेका देशहरूमा निरन्तर बढिरहने धान र गहुँको उत्पादन बढ्न छाड्यो । तेस्रो, विश्वको तापक्रम बढिरहेछ र यसले दुनियाँभरकै कृषिलाई इरलाजदो धक्का दिँदै छ ।

पहिलो चुनौतीको कुरा गरौं । भूमिगत जलको स्रोत सुक्दै गेरेका देशहरूमा विश्वकै अधिकतम अन्न उत्पादन गर्ने तीन वटा देश चीन, भारत र संयुक्त राज्य अमेरिका पर्छन् । विश्व बैङ्कको एक तथ्याङ्कअनुसार भण्डै २ करोड मानिसहरू त सुरक्षित मात्राभन्दा बढी निकालिएको पानीले उत्पादन गरिने अन्नमा निर्भर छन् । चीनमा सवा करोडभन्दा बढि मानिसहरू यस्तै सिँचाइको भरमा बाँचिरहेका छन् । अमेरिकामा पनि खासगरी कृषि उत्पादनका अग्रवा राज्य क्यालिफोर्निया र टेक्सासमा भूमिगत जल सुक्दै गएको र सहरतिर पानीको माग बढेकाले सिँचाइयोग्य जमिन घटिरहेको छ ।

दोस्रो, उत्पादन बढ्न छाडेको कुरा गरौं । औद्योगिक देशहरूको कृषि उत्पादन यसरी बढ्न छाइला मन्ने अपेक्षा थिएन । जापान जसले गएको सहस्राब्दीमै दिगो धानको निरन्तर वृद्धि हासिल गरिरहेको मानिएको थियो बिसौं वर्षदेखि उसको बढ्न छाडेको छ । जापान र दक्षिण कोरिया दुवैमा प्रतिहेक्टर (२० रोपनी) ५ टन देखि बढ्न सकेको छैन । निरन्तर धानको उत्पादन बढिरहेको चीनमा पनि जापानकै तहमा पुग्न आँटेको छ र बढला जरस्तो देखिँदैन ।

गहुँको उत्पादनको स्थिति पनि यस्तै छ । युरोपका मुख्य गहुँ उत्पादकहरू फ्रान्स, जर्मनी र संयुक्त अधिराज्यमा भण्डै तीन दशकदेखि नै उत्पादन बढेको छैन । अरु औद्योगिक कृषि भएका देशहरू पनि अधिकतम उत्पादनको सीमामा छिटै पुग्नेवाला छन् ।

किसानहरू जुध्नु परेको अर्को चुनौती विश्वको बढ्दो तापक्रम हो । थाहै छ पेट्रोलियम पदार्थको अधिकउपयोगले पृथ्वीको वायुमण्डलमा कार्बन डाइअक्साइडको मात्रा बढाएको छ र जलवायुको नियमित प्रक्रिया अवरुद्ध भई पृथ्वीको तापमान बढिरहेछ । पहिला पहिला जब कुनै वर्षको मौसममा ठूलो फरक आउँथ्यो अर्थात् धेरै गर्मी वा धेरै सुक्सा हुन्थ्यो अर्को वर्ष फेरि नियमित नै हुन्थ्यो तर अब त्यस्तो हुन छाडेको छ ।

उच्च तापक्रमले उत्पादन घटाउँछ । बाली हुर्कने बेलामा अधिकतम तापक्रम भन्दा एक डिग्री तापक्रम बढ्दो भने १० प्रतिशत उत्पादन घट्छ । यसलाई सूत्र नै माने हुन्छ । अमेरिकामा लामो समयदेखि गरिएको अध्ययनले एक डिग्री तापक्रम बढ्दा मकै र मटमासको उत्पादनमा १७ प्रतिशत कमी आएको देखायो । तापक्रम बढ्ने बढिरहन्छ हो भनेर छाड्ने हो भने यो शताब्दीभित्र नै तापक्रम सजिलै छ डिग्री बढ्ने देखिन्छ ।

हालका वर्षहरूमा जोगडा अन्न ७० दिनभन्दा केही धेरै मात्र पुग्ने जति छ । नियमित उत्पादन मइरासेको सन्दर्भमा बिसौं शताब्दीमा खाद्यान्नको सङ्कटबाट बच्न यति जोगडा न्यूनतम मानिएको थियो । अब बढ्दो तापमान, सडेरी आदिले गर्दा साविक जस्तो उत्पादन हुँदैन । व्यावकै कति घट्छ भन्न नसकिए पनि अन्न उत्पादन घट्ने पक्का छ र विश्वलाई यी माथिका जोसिमहरूबाट जोगाउन ११० दिनको जोगडा अन्न आवश्यक छ ।

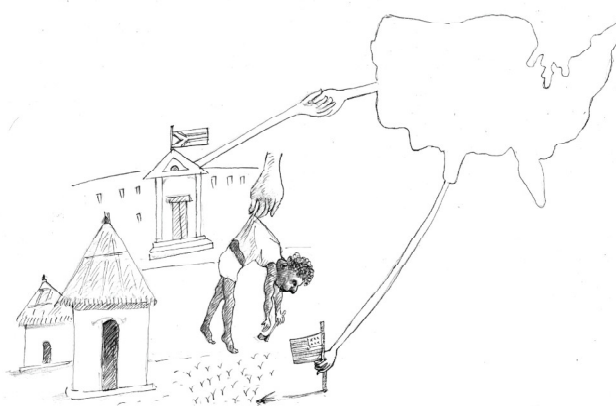
कम खाद्यान्न: यसका परिणामहरू

हामीले खाद्यान्नको मूल्यवृद्धिको कुरा गरे पनि खाद्यान्नको कृत्रिम मूल्यवृद्धि, कालोबजारी देखिन थालेछ । हामीले यसको मूल कारण अर्थात् उत्पादनको कमीलाई सम्बोधन नगरी यो प्रवृत्तिलाई ठेगान लगाउन सकिनेवाला छैन । यी प्रवृत्ति मानवजन्य भए पनि यसलाई कति उल्ट्याउन सकिन्छ त्यसलाई समयले नै देखाउला । जति जति खाद्यान्नको आपूर्ति कठिन हुँदै जान्छ त्यति नै पेट्रोलका वरिपरि घुमेको विश्व भूराजनीतिलाई खाद्यान्नको भूराजनीतिले ओकेलमा पार्नेछ । यसको पहिलो सङ्केत सन् २००७ मा देखियो जतिबेला अन्नको उत्पादनभन्दा माग बढी भयो । मटमास र अरु अन्नको मूल्य बढ्न थाल्यो र २००८ को मध्यतिर पुग्दा त दोब्बर नै भयो । प्रतिक्रियास्वरूप खाद्यान्न निर्यात गर्ने देशहरूले आन्तरिक मूल्यवृद्धि नियन्त्रण गर्न निर्यातमा कडाइ गर्न थाले । यसमा सबैभन्दा धेरै जाहुँ निर्यात गर्ने देशहरू रुस र अर्जेन्टिना मुख्य हुन् । चामल निर्यात गर्ने दोस्रो ठूलो देश भियतनामले सन् २००८ को सुरुमै निर्यात बन्द गर्‍यो । धेरथोर अन्न निर्यात गर्ने अरु थुप्रै देशहरूले पनि निर्यात सीमित गरे ।

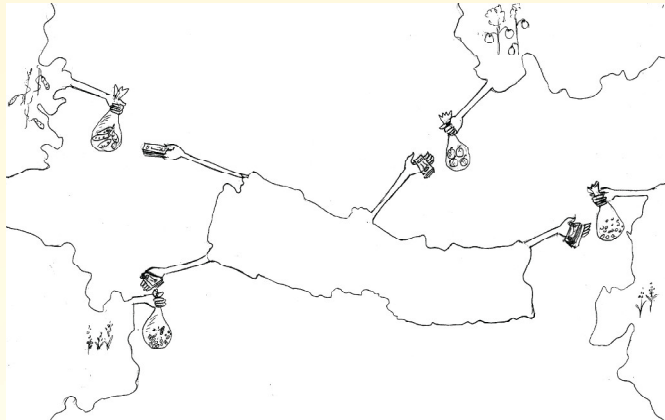
निर्यात सीमित भएपछि थुप्रै खाद्यान्न आयात गर्ने देशहरू आदिप । खुला अन्न बजारमा भर पर्न नसकिने भएपछि थुप्रै देशहरूले द्विपक्षीय रूपमा दीर्घकालीन अन्न आयात सम्झौता गरे । उदाहरणका लागि सधैं चामलको अभाव मइरहने फिलिपिन्सले भियतनामसँग तीन वर्षका लागि प्रतिवर्ष डेढ करोड टन चामल आयात गर्ने सम्झौता गर्न सोज्यो । यमनको प्रतिनिधिमण्डल जाहुँको आयात गर्ने यस्तै मनसाय राखेर अस्ट्रेलिया गएको थियो तर अन्न हात पार्न सकेन । बेच्नेको हातमाथि परेका बेलामा कसैले पनि दीर्घकालीन आपूर्तिको वचन दिन नचाहनु अस्वाभाविक थिएन ।

आफूलाई चाहिएको अन्न नपाइने डरले धनी देशहरू जसमा सउदी अरब, चीन, दक्षिण कोरिया अगाडि छन् उनीहरूले अरु देशमा अन्न उमार्न जमिन किन्ने वा भाडामा लिने जस्तो अप्रत्याशित कदम लिन थाले । यसरी जग्गा हडप्ने अर्थात् शिकार गर्ने काम त्यस बेलादेखि बढेको बढेकै छ । धेरै जसो यस्तो जग्गा अफ्रिका महादेशमा लिइएको छ । जग्गा शिकारीहरूका मूल निशानामा इथियोपिया, सुडान, दक्षिण सुडानजस्ता देश छन् जहाँको ठूलो जनसङ्ख्या पहिलेदेखि नै विश्व खाद्य कार्यक्रमको खाद्यान्न अनुदानमा बाँचिरहेको छ ।

सन् २०१२ को मध्यसम्ममा नै सयौं जमिन प्राप्त गर्ने सौदाहरू मइसकेका थिए वा हुने क्रममा थिए जसको आकार दसौंलाख एकडभन्दा बढी थियो । सन् २०११ को विश्व बैङ्कको विश्लेषणअनुसार यसरी हडपिएको जमिनको आकार संयुक्त राज्य अमेरिकाको मकै र जाहुँ लगाइने जमिनभन्दा ठूलो मइसकेको थियो । सरकारहरू, बहुराष्ट्रिय कम्पनीहरू र निजी लगानीकर्ताहरू सबै यस्तो जमिन हडप्ने काममा भिडेपछि यो जमिनको दौडजस्तो भएको छ जसरी अमेरिकामा सुनको दौड भएको थियो ।

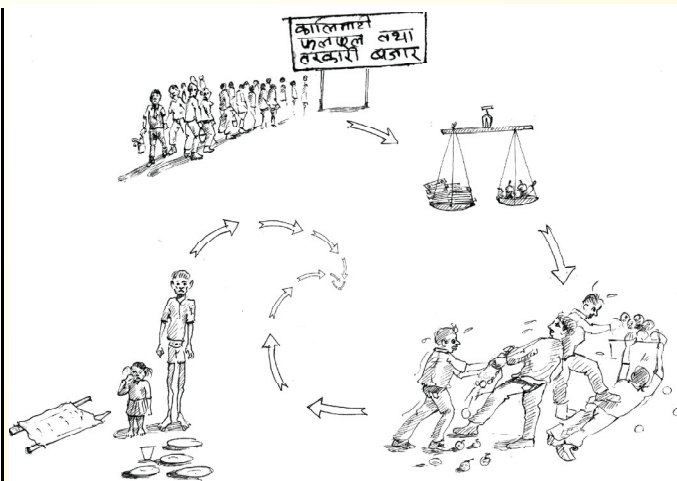
चरतो जमिनको अधिग्रहणमा सामान्यतः पानी प्रयोगको अधिकार पनि स्वतः समावेश हुने गर्छ जसको मतलब जमिन त हडपियो नै किनिएको जमिनबाट बाजे पानीको स्रोतमा भर पर्ने देशहरूलाई पानी नपुग्ने सम्भावना रहन्छ । उदाहरणका लागि नाइल नदीको माथिल्लो जलाधारमा पर्ने इथियोपिया, सुडान वा दक्षिण सुडानमा किनिएको जमिनमा सिँचाई गर्न थालिएपछि इजिप्टमा पानीको मात्रा कम हुन्छ र उसले पानीका लागि तल्लो जलाधारका अरु देशसँग प्रतिस्पर्धा गर्नुपर्ने हुन्छ ।

द्वन्द्वको सम्भावना उच्च छ । जमिनको सौदा धेरैजसो गोप्य रूपमा गरिएको छ जहाँ पहिलेदेखि नै किसानहरू खेती गरिरहेका छन् । खेती गरिरहने किसानहरूसँग चरता सौदा गर्नुअघि परामर्श गरिनु त परै जाओस् थाहा पनि दिइएको छैन । जमिन लिइएका चरता धेरै विकासोन्मुख देशहरूका किसानहरूसँग स्वामित्वको पुर्जा हुने गर्दैन र उनीहरू काजापत्रको अभावमा आफ्नो जमिन हडपिएकोमा मुद्दा हाल्न पनि सक्दैनन् ।

अभावको चक्रव्यूह

आखिर कुरा के हो भने दुनियाँभरका अन्न उत्पादकहरूले निरन्तर बढिरहेको माग पूर्ति गर्न थ्याएका छैनन् । अन्नको भण्डार घटेको दस वर्षभन्दा ज्यादा भयो तर त्यसको पुर्तल गर्न सकिएको छैन । त्यसो गर्न सकिएन भने कुनै वर्ष अन्न उत्पादन हवात घटनासाथ खाद्यान्नको मूल्य पनि हवातै बढ्नेछ, भोकमरी बढ्नेछ र खाद्यान्नका दङ्गाहरू फैलिने छन् । हामी पानी र जमिनको प्रतिस्पर्धासँगै खाद्यान्न अभावको दीर्घकालीन चक्रव्यूहमा फस्दैछौं । हामी खाद्यान्नको नयाँ विश्व भूराजनीतिमा प्रवेश गरेका छौं ।

यो पुस्तिका खाद्यका लागि कृषि अभियानका लागि टीका भट्टराईले अनुवाद गर्नुभएको हो । यसको सम्पादन कृष्ण प्रसाद पौडेल, लैभाउट सञ्जीववीर बज्राचार्य, चित्र अच्युत पौडेल र भाषा सम्पादन आरआर घिमिरेले गर्नुभएको हो । उहाँहरू सबैलाई धन्यवाद दिन चाहन्छौं ।

खाद्यका लागि कृषि अभियान महिला, साना र भूमिहीन किसानका खाद्य, भूमि, कृषि र जलवायु जोस्मि जस्ता सवालहरूमा कार्यमूलक अनुसन्धान, नीतिगत बहस र जनकालतमा हातैमालो गर्ने उद्देश्य लिएका उत्पादक किसान सङ्गठनहरू, गैरसरकारी संस्था र नागरिक समाजको साक्रा प्रयत्न हो । यो अभियान कृषिलाई एकिकृत रूपमा टैरी नेपालको समग्र दिगो कृषि विकासको लागि समर्पित छ ।